

ELFRIDA ANDRÉE

Elfrida Andrée hör till vårt lands allra främsta och mest framgångsrika kvinnliga tonsättare ur den äldre generationen. Hon är en av de få som lyckades ta sig vidare från hemmamiljöns musikaliska salonger, för att också komponera för full orkester, bli spelad och prisbelönt utomlands, och kom själv att dirigera.

Hon var på många sätt en utpräglad pionjär, som även ute i Europa bemöttes med både häpnad och bestörtning... inte kunde väl en kvinna? Hennes levnadsöde är unikt, inte bara ur svenskt perspektiv. Pionjär var hon även på andra områden. Hon hade god hjälp av en originell och politiskt radikal far, provinsialläkaren i Visby, Andreas Andrée, som bearbetade riksdagsmän och lagstiftare på ett sådant sätt att lagar ändrades. Hon ärvde själv en god portion av hans förmåga att argumentera. Hon utsågs 1863 till vårt lands första kvinnliga telegrafist och öppnade därmed en yrkeskarriär som åtskilliga kvinnor skulle komma att nappa på.

Elfrida Andrée föddes i Visby och fick sina grundläggande musikkunskaper förmedlade av fadern Andreas i vars hem musiken flödade. Hennes fem år äldre syster Fredrika skickades när hon var 14 år till Leipzig för att studera för att bli en framstående tonsättare. Men Fredrika använde i stället sin rika begåvning till att bli en av våra främsta operasångerskor, känd som Wagnertolkare under namnet Fredrika Stenhammar. För Elfrida var inga storslagna planer utstakade. Hon reste som 14-åring till Stockholm för att utbilda sig.

Det blev orgelstudier vid musikkonservatoriet som bara något år tidigare börjat ta emot kvinnliga studenter. Två år senare blev hon den första kvinnan i Sverige som tog organistexamen! Men till vilken nytta? Kvinnor kunde inte få arbete som organister förrän en lagändring fyra år senare gjorde det möjligt. Det innebar naturligtvis inte att kvinnliga organister därefter togs emot med öppna armar! Motståndet var massivt från konservativt kyrkohåll. Det ansågs mycket olämpligt att ha en ensam kvinna sittande på orgelläktaren. Och aposteln Paulus hade ju sagt att *"kvinnan tige i församlingen"*. I Finska reformerta kyrkan i Stockholm fick hon till slut en första anställning. Under tiden hade hon utbildat sig till telegrafist, även det ett yrke enbart öppet för män. Hon hade trots det hunnit med mycket på kort tid och var redan känd i Norden för sitt yrkesval och sitt politiska arbete.

Faksimil ur tidningen IDUN 6 februari 1908.

1867 blev domkyrkoorganisttjänsten i Göteborg utlyst och efter provspelningar fick hon tjänsten i stark konkurrens med sju män – och blev därmed den första kvinnliga domkyrkoorganisten i Europa! Inte förrän 1905 tillträdde nästa kvinnliga kandidat, i Tyskland. I Sverige fick hon efterföljare först 120 år senare! I det politiskt mer liberala Göteborg stannade hon resten av livet och domkyrkoorganist förblev hon fram till sin död.

Då hade hon fullföljt sin tjänst i 62 år. Hon gav gärna orgelrecitaler, ledde kören, lärde sig spela harpa och utbildade en lång rad nya organister, många av dem kvinnor. Hon gav också konserter i många andra kyrkor runt om i landet under sina turnéer och framträdde även i Crystal Palace i London. Hon valdes in som ledamot av Kungliga Musikaliska Akademien redan 1879, och hon tilldelades förtjänstmedaljen Litteris et artibus 1895.

Men inte nog med detta. Hon verkade nämligen även som dirigent och ledde med början 1897 inte mindre än runt 800 så kallade folkkonserter med lågt biljettpris, länge en krona, så att vanligt folk kunde ha råd. De blev ytterst populära och bidrog starkt till att undervisa göteborgare i musik – repertoaren var både rik och omväxlande. Hon fick också tillfälle att dirigera Göteborgs orkesterförening 1909 och 1913. Hennes musikaliska insatser i denna stad kan inte överskattas. Genom system Fredrikas giftermål med Fredrik Stenhammar, farbror till Wilhelm, kom hon in i det göteborgska musikkivets och politikens innersta kretsar. Under flera decennier tillbringade Andrée sommarmånaderna på vännen Sven Adolf Hedlunds gård Bjurslätt på Hisingen. I honom hade hon en medkämpe som via sin post som chefredaktör på Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning propagerade för kvinnans rättigheter.

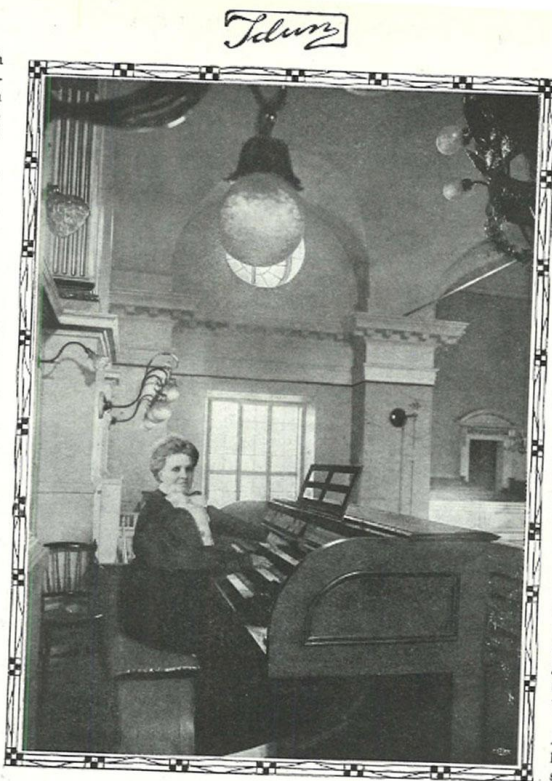
Vid sidan av denna imponerande gärning var hon alltså också sin tids ledande kvinnliga tonsättare med kortvariga kompositionsstudier för Ludvig Norman och den mångsidige danske tonsättaren Niels W Gade, som blev skräckslagen över att möta en kvinnlig domkyrkoorganist. Till slut övertygades han och de blev mycket goda vänner. Han talade alltid gott om henne.

stängd. Ett allvarligt, gediget och målmedvetet arbete, ett eget personligt skapande lif, sådana som den stora konstnärliga begåfningen kräfer, det kunde man icke vara med om.

Detta har Elfrida Andrée i rikt mått fått erfara på alla de områden, där hon varit en banbryterska för kvinnlig begåfning och kvinnligt arbete. Född i Visby 1841 och dotter till provinsallkären A. Andrée, kom hon helt ung till Stockholm, där hon vid 16 års ålder aflade organistexamen som privatist och sedan fortsatte sina studier i instrumentation och komposition för Ludvig Norman. Kort efteråt erhöil hon af dåvarande organisten vid Jakobs kyrka G. Mankell tillåtelse att spela under aftonsången. Men att se en kvinna på organistplatsen i kyrkan, det var mera än den tidens människor kunde stå ut med. Det väckte en sådan anstöt och ansågs så störande för andakten, att fröken Andrée förbjöds att vidare spela och organisten G. Mankell tilldelades en varning af kyrkorådet. Men Elfrida Andrée var inte den som gaf sig i första hugget. Efter långa och heta strider mot föräldrade lagar och trångbröstad fördomar, efter motioner och betänkanden, lyckades det att trots prästeståndets vägran och ärkebiskopens afstyrkande få riksdagen att år 1861 bifalla en motion om lika rätt för kvinna som för man att söka organistbefattning. Samma år erhöil fröken Andrée en dylik befattning vid finska kyrkan i Stockholm och året därpå även vid franska reformerta kyrkan.

Understödd af sin framstående fader kämpade hon samtidigt modigt och energiskt för att på ännu ett område skapa kvinnan rätt

hållna som präktiga, af stark och djupt allvarlig känsla besjälade verk. Fröken Andrées

ELFRIDA ANDRÉE VID ORGELN I GÖTEBORGS DOMKYRKA. FOTO FÖR IDUN AF OLGA RINMAN.

arbetarebefolkningen omfattar denna institution. Ja, hvem vet — kanske det blomstrande musiklif, som nu frodas inom alla samhällsklasser i Göteborg, understödt af mäktiga donationer och frikostiga mecener, har sina djupaste rötter i den jordmän, som bereddes genom Elfrida Andrées mångåriga, outtröttliga arbete, — kanske detta musiklif, trots sina rika medel, icke skulle varit möjligt, om icke hon förstätt skapa förstälse af och kärlek till tonvärldens ädlaste skapelser. Ingen möda, inga uppoffringar har hon skytt för att föra fram dessa, och hennes egen brinnande kärlek till musiken, hennes fasta tro på dess makt öfver själarne, hennes rika, varma skaparehåg ha aldrig sviktat, ej ens under de största motgångar och de mest pröfvande omständigheter. Och sådana ha ej felats. Men icke heller ha erkännande och utmärkelser uteblifvit. Såväl in- som utländska kritiker ha i starka ordalag vitsordat fröken Andrées framstående egenskaper som kompositör, dirigent och utöfvande konstnär; år 1879 utnämndes hon till ledamot af Musikaliska akademien och därtill bär hon medaljen "Litteris et artibus" som belöning för sin mångåriga förtjänstfulla verksamhet.

Den stora vänkrets, som fröken Andrée genom sitt enkla, varm-hjärtade, flärdfria väsen förskallat sig, hälsar helt visst också med glädje den nya utmärkelse, som hon i dessa dagar mottager, då årets stipendium af Iduns kvinnliga akademi tilldelas henne.

ELISABETH WÆRN-BUGGE.

Kammarmusiken blev av naturliga skäl hennes mest framförda och omtyckta genre och sommaren 1883 arbetade hon flitigt på sin andra pianotrio. Den blev färdig i januari året därpå och hon var så nöjd med resultatet att hon skickade in den till Musikaliska Konstföreningens jury med förhoppning om att få den utgiven i tryck. En av jurymedlemmarna var just Gade som menade att detta var det bästa verket som lämnats in varpå han tillstyrkte publicering. Andrée spelade själv gärna pianostämman inte bara i sin egen kammarmusik. Hon var väl insatt i den europeiska smaken. Man märker att Schubert, Schumann, Mendelssohn och Smetana har hört till de tonsättare hon själv spelat.

Men i synnerhet när det gällde en så intrikat och traditionstyngd genre som stråkkvartetten fanns betydande problem med att få de alltid manliga ensemblerna att spela musik av en kvinna. När hennes stråkkvartett i d-moll äntligen spelades i augusti 1895 vid en "Kvinnornas utställning" i Köpenhamn hade man först efter stora besvär lyckats få ihop en helt kvinnlig kvartett, men den manlige recensenten avfärdade helt framförandet av det redan åtta år gamla verket eftersom "det var alltför avancerat för kvinnor". Kvartetten har en romantiskt tät klang som kan leda tankarna till Brahms och Schumann. I dag vet vi att hennes kvartett är ett sant mästerverk. Som mest typiskt för hennes stil kan man se det humoristiska scherzot med sin anknytning till de musikaliska salongerna.

Men Elfrida Andrée mötte inte bara misstro från män. Belysande är ett möte mellan den 41-åriga Elfrida och den 62-åriga sångerskan Jenny Lind i London. När Elfrida Andrée berättade att hon komponerat en symfoni blev Jenny Lind alldeles bestört, undrade om en kvinnas hjärna verkligen räckte till för detta, och om den verkligen gjorde det, borde det då inte sättas gränser för vad en kvinna fick lov att göra? Elfrida Andrée rusade upp och höll ett flammande tal om kvinnors rätt att få syssla med det "vartill de hade håg, lust och kärlek" och avslutade med att på flygeln spela direkt ur partituret till sin symfoni för den förbluffade sångerskan.

Elfrida Andrée komponerade två symfonier för orkester och två för orgel och orkester. Orkestersymfonin i a-moll (nr 2) uruppfördes i Göteborg 1893 och framfördes med stor framgång i Dresden 1904 med tonsättaren som dirigent. Vid en internationell tonsättartävling i Bryssel 1894 hade 77 manuskript lämnats in. Elfrida Andrée erövrade alla de tre utfästa priserna med orgelsymfonin i Ess, a-mollsymfonin och stråkkvartetten i d-moll.

Hennes produktion är stor och mångsidig, och den inleddes med ett drygt 20-tal småstycken skrivna innan hon fyllt tolv år. Senare blev det drygt tjugo solosånger, sju pianosamlingar, åtskilliga orgelverk och körsånger med eller utan ackompanjemang, däribland två Svenska mässor, kantater och mycket annat. Operan Fritiofs saga, till text av Selma Lagerlöf, blev dessvärre inte den framgång de båda hoppats på, men den har överlevt som orkestersvit. Flera av hennes omkring 15 orkesterverk har ursprung som kammarmusikverk eller har förekommit i andra sammanhang. Hon komponerade gärna i en sympatiskt lättflytande och charmerande musik, naturlig och inspirerad.

Sant är att de kvinnor som förr i historien hade musikalisk begåvning sällan fick möjlighet att ägna sig åt musik annat än som hobby inom familjekretsen. Under-visning på hög nivå var inte tillgänglig annat än på privat basis och att få de manliga dirigenterna och solisterna att intressera sig för deras alster hörde till undantagen. Även om jämlikheten inte är total så upplever vi i dag nästan en revolution när det gäller att utvidga repertoaren. Inte minst skivbolagen dammsuger arkiv och bibliotek efter bortglömda mästerverk och rosen efter kvinnliga tonsättare har höjts. Resultatet är att den levande musiken berikats betydligt.

Källa: <https://www.gso.se/upptack/podiet/tonsattarportratt-elfrida-andree-1841-1929/>